

FABAD Farm. Bil. Der.
15, 79-87, 1990

FABAD J. Pharm. Sci.
15,79-87, 1990

Şifalı Suların Halk Hekimliğinde Yeri ve Önemi

İkbal SUCU (*)

Özet: Şifalı suların halk hekimliğinde yeri ve kullanılmasını saptamak amacıyla kaplıca tedavisi gören değişik yaş grupları, cins ve eğitim düzeyindeki kişiler arasında bir anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen istatistik sonuçlar gözönünde bulundurularak şifalı suların halk hekimliğindeki önemi ve Türkiye'deki kullanılışı tartışılmıştır.

THE PLACE AND THE IMPORTANCE OF THE THERMAL SPRINGS IN THE FOLK MEDICINE

Summary: In this study an inquiry, among the people of different age groups, sex and level of education is reported to determine the utilisation of thermal springs. According to the statistics, the importance of the thermal springs in the folk medicine and the usage in Turkey is discussed.

GİRİŞ

Folklorik tıpta kaplıcaların önemi büyüktür. Ülkemiz ise şifalı sular yönünden dünyanın zengin yerlerinden biridir. Çok sayıda ve üstün nitelikte şifalı sulara sahip olduğu bir gerçektir. Halk yıllardan beri kaplıcalara büyük ilgi duymakta ve yararlanmaktadır. Hatta yakın zamana kadar ülkemizde iç turizmin nedenlerinden biri olduğu da söylenebilir. Bu nedenle ülkemizde şifalı suların yararlanması konusu hem tedavi hem de konaklama açısından üzerinde durulması gereken önemli

konulardan biridir. Çünkü bu kaynaklar, ülkemizde yüzyıllardır halk tarafından kullanılmaktadır. İnsan sağlığında hastahanelerimiz kadar yararlı olmakta iseler de pek çoğunun ilkel oluşu nedeni ile artık modern tıbbın gereklerine uygun bir duruma getirilmesinin gerektiğine inanıyoruz.

Şifalı sularca zengin olan ülkemizde bu ilgisizliğin nedenini anlamak güçtür. Bu kaynaklar halka açıklanmadığı ve halk bilinçlendirilmediği sürece hamam amacıyla kullanılır. Hatta içine

Başvuru Tarihi: 14.12.1988

Kabul Tarihi: 10.4.1990

(*) Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık Tarihi ve Deontoloji, Eczacılık İşletmeciliği Bilim Dalı.

tuvaletin yapıldığı, çamaşır yıkandığı sürekli yakınılan konulardandır. İleriye yönelik adım atmak istiyorsak bu olumsuz davranışların titizlikle izlenmesi ve giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca şifalı sulardan tedavi amacıyla yararlanabilmek için onun özelliklerini iyi bilmek, tanımak gerekir (1). Ülkemiz şifalı sular bakımından böylesine zenginliğe sahip olmasına karşın layık olduğu değeri bulamamaktadır. Bu alandaki olanakların yeteri kadar değerlendirilmediği görülmektedir. Gezip gördüğümüz yerlerde boşuna akan şifalı sular gerek sağlık yönünden gerekse ekonomik yönden büyük bir kayıptır. Bu nedenle bu konuda yapılacak her çalışma ülkemiz için büyük bir kazanç olacaktır. Bu çalışmada günümüzde halkın uzun süredir şifalı sular konusunda ne bildiğini ve nelere inandığını ve günümüz Türkiye'sinde şifalı suların hangi ölçülerde kullanıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

TARİHÇE

İlk çağlarda şifalı sulardan yararlanmada sıhhi ve dini düşüncelerin etken olduğu görülmektedir (2, 3). Şifalı suların tedavi edici, şifa verici gücü ilahların sağlık kudretlerine bağlanmış, bu suların bulunduğu yerlerde mağbet ve tapınaklar yapılmış ve gizil güçlere tapınmışlardır (4). O çağlarda bu kaplıcaları ibadethanelerden ayırt etmek zordur. Kaplıca ilminin gelişmeye başlaması çok eskidir. İlk Hidroloji kitabı M.Ö. 450 yılında Herodot tarafından yazılmıştır (5, 6). Herodot'un dışında eski Yunan yazarları şifalı sular hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Buna karşın Yunan

halkının bu sulara ilgi gösterdikleri ve hatta şifalı suların şifa tesirini sağlık ilahının kudretine bağladıkları bilinmektedir (7).

Avrupa'da şifalı suların kullanımını ilk geliştirenlerin başında Romalıları sonra da Kelt'leri görüyoruz (4). Kaplıcalara çok önem veren Romalılar, şifalı sularla tedavide ilerlemeler göstermiş ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde termal yerleri kurmuşlardır. Romalılar yalnız tedavi yönünden değil mimari ve kaptaj tekniği bakımından da bu konu üzerinde durmuşlardır (7). Romalılar tarafından yapılan maden suyu sınıflandırması ve tıbbi endikasyon kıstasları ilgi çekicidir. Galen bazı eserlerinde termo mineral tedavinin özelliklerinden bahsetmiştir (7).

Şifalı suların tıbbi değerlendirilmesindeki ilk aşama 16. yüzyılda İtalya ve Fransa'da gerçekleşmiş, suyun fiziksel ve kimyasal özelliklerinin ölçülmesi, uygulamaların hekim kontrolü altında yapılması ilkeleri ortaya atılmıştır (8). Fransa'da IV. Henri zamanında, şifalı sular ile yapılan tedavi hekim kontrolüne tabi tutulmuştur. 18. yüzyılda Hidroloji ilmi hukuki temellere sahip olmaktadır. 19. yüzyılda kaplıca hekimleri, cemiyetler kurarak sosyal ve hukuki şahsiyet kazanmışlardır. 20. yüzyıl başında Curie Fransa ve İtalya maden sularında radyoaktivite tayin etmiş, 1909 yılında Moureu ve Lepape maden sularında sistemli olarak radyoaktivite aramışlardır (8, 9). Avrupa'da kaplıca tedavisi klinik yönden değer kazanmaya başlamıştır.

Anadolu'da yüzyıllar öncesinde

kurulmuş olan Etiler, Fenikeliler, Roma ve Bizanslılardan kalan birçok kaplıcalar, Türk kültürüne uygun biçimde yenilenmiştir (8). Anadolu kaplıcalarının tarihleri incelenirse Etiler'den bugüne kadar kullanılan birçok su kaynaklarına raslanmaktadır. Örneğin, Haymana kaplıcaları çevresinde Etilerden kalma höyükler ve anıtlara tesadüf edilmiştir. Aynı kaplıca ve çevresi incelenirse Romalılara ve Selçuklulara ait izler de görülmektedir (10, 11). Türk'ler Anadolu'ya girdikleri zaman Bizanslılar tarafından kullanılmış Bursa ve Yalova gibi harab olmuş kaplıcaları bulabilmişlerdir. Selçuklular yerleştikleri yerlerde bu kaplıcaları muhafaza ve yeni mimariler yaparak büyük bir özen göstermişlerdir (12, 13).

Osmanlılar da şifalı sulara Romalılar ve Selçuklular gibi önem vermişlerdir. Avrupa'yı istilaları sırasında her gittikleri yerde büyük kaplıca tesisleri kurmuşlardır. Bu kaplıcalar bugün bile Avrupalılarca aynen kullanılmaktadır (14). Selçuklulardan kalma birçok kaplıcaları onarıp, yenilerini yapmaları Osmanlı İmparatorluğunun yükselme devrine raslar. Duraklama ve gerileme dönemlerinde kaplıcalara verilen önemin azaldığını görmekteyiz (15).

Kaplıcaların Osmanlılarda başlayan ihmali Cumhuriyet devrinde Atatürk'ün Yalova kaplıcalarının modernleştirilmesi emrini verinceye kadar devam eder. Cumhuriyet devrinde modernleşmeye devam edilmiş ise de yetersiz kalmış ve bir türlü gereği gibi hızlanamamıştır.

BULGULAR

Şifalı suların halk hekimliğinde yeri ve önemini saptamak amacı ile anket yapılmıştır. Hazırlanan 900 adet anket farklı yaş, cins ve eğitimdeki kişiler üzerinde uygulanmıştır. Bir kısmı gittiğimiz yerlerdeki kaplıca tedavisi gören kişiler üzerinde, bir kısmı Eczacılık Fakültelerine devam eden şifalı suların yararlanan ailesi bulunabilen öğrencilere verilerek, bir kısmı fabrika, huzurevleri ve dinlenme evlerinde, bir kısmı ise Numune Hastahanesi ve A.Ü. Tıp Fakültesi bölümündeki hastalar üzerinde uygulanmıştır. Bu anket olasılıksız örnekleme metodlarından, bölgeden gelişigüzel örnek seçimi tekniği kullanılarak yapılmıştır.

Anketlerden elde ettiğimiz sonuçlar Hacettepe Üniversitesinde bilgisayara verilerek X^2 testine tabi tutulmuştur (16). Elde ettiğimiz anket ve X^2 testi sonuçları tablolar şeklinde aşağıda gösterilmiştir.

Ankete katılanların:

- % 76.44 (688 kişi) kaplıca tedavisi,
- % 43.33 (390 kişi) içmece tedavisi,
- % 20.366 (186 kişi) maden suyu tedavisi gördüğü tespit edilmiştir.

SONUÇ

Şifalı suların halk hekimliğinde yeri ve önemini saptamak amacı ile farklı yaş, cins ve eğitimdeki kişiler arasında anket çalışması yapılmıştır. Ayrıca anket sonucunda toplanan verilere değişik yaş, cins ve eğitim düzeyleri ile kaplıca, içmece ve maden suyu kullanımı arasında bağıntının olup

Tablo 1 - Cinsiyete Göre Şifalı Suların Kullanımı

	Kadın		Erkek		Toplam
	Frekans	%	Frekans	%	
Kaplıca	338	49.1	350	50.8	688
İçmece	202	51.7	188	48.2	390
Maden Suyu	42	22.5	144	77.4	186
χ^2 : 49.04 P<0.001 Fark: önemli					1264

Tablo 2 - Yaşa Göre Şifalı Suların Kullanımı

	1-30 yaş		31-50 yaş		51 yaş ve üstü		Toplam
	frekans	%	frekans	%	frekans	%	
Kaplıca	98	14.2	285	41.4	305	44.3	688
İçmece	90	23	138	35.3	162	41.5	390
Maden Suyu	31	16.6	76	40.8	79	42.4	186
χ^2 : 16.15 P<0.001 Fark: önemli							1264

Tablo 3 - Eğitim Düzeyine Göre Şifalı Suların Kullanımı

	İlk		Orta		Yüksek		Toplam
	frekans	%	frekans	%	frekans	%	
Kaplıca	382	55.5	234	34.8	72	10.7	688
İçmece	181	46.4	144	36.9	65	16.6	390
Maden Suyu	52	27.9	96	51.6	38	20.4	186
χ^2 : 49.34 P<0.001 Fark: önemli							1264

olmadığını belirtmek amacı ile χ^2 testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda hastalıkların daha çok kaplıca tedavisini gerektiren nitelikte olmaları nedeniyle halkın birinci derecede

kaplıca tedavisine yöneldiğini görmekteyiz. İkinci derecede de içmece tedavisine başvurduğu ortaya çıkmaktadır. Yaş grupları ile şifalı suların kullanımı arasındaki ilişki

Tablo 4 - Şifalı Sulardan Yararlanma

	Yararlanan		Kısmen Yararlanan		Yararlanamayan		Toplam
	frekans	%	frekans	%	frekans	%	
Kaplıca	453	65.8	194	28.1	41	5.9	688
İçmece	325	83.3	50	12.8	15	3.8	390
Maden Suyu	109	58.6	65	34.9	12	6.4	186
$\chi^2 : 51.45 \quad P < 0.001$ Fark: önemli							1264

Tablo 5 - Şifalı Suların Kimlerin Önerisiyle Kullanıldığı

	Doktor		Kendisi veya Tanıdık		Toplam
	Frekans	%	Frekans	%	
Kaplıca	210	30.5	478	69.4	688
İçmece	120	30.7	270	69.2	390
Maden Suyu	64	34.4	122	65.5	186
$\chi^2 : 1.07 \quad P < 0.05$ Fark: önemli					1264

Tablo 6 - Şifalı Sulardan Yararlanma Süresi

	3 gün		7 gün		15 gün		21 gün		Toplam
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	
Kaplıca	153	22.2	295	42.8	179	26	61	8.8	688
İçmece	372	95.3	12	3	4	1	2	0.5	390
$\chi^2 : 533.20 \quad P < 0.001$ Fark: önemli									

kuvvetlidir (Tablo 2). Yaşlı kişilerin şifalı suları daha çok kullandığı ortaya çıkmaktadır. Kaplıca tedavisi gerektiren hastalıkların daha çok ileri

yaşlarda ortaya çıkma olasılığın fazla olması nedeniyle yaşlı kişilerin kaplıca tedavisine başvurmaktadır. Kaplıca ve içmelerde kadın erkek

Tablo 7 - İçme Kürleri

	2 bardak		5 bardak		10 bardak		daha fazla		Toplam
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	
İçmece	35	8.9	114	29.2	149	38.2	92	23.5	390
Maden suyu	145	77.9	29	15.5	12	6.4	-	-	186
$\chi^2 : 290.51$ $P < 0.001$ Fark: önemli									576

Tablo 8 - Banyo Kürleri

	1 banyo		2 banyo		3 banya		daha fazla		Toplam
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	
İçmece	110	15.9	376	54.6	180	26.1	22	3.1	688

Tablo 9 - Kaplıcalarda Endikasyon Cetveli

	Kaplıca	%
Romatizma	349	50.7
Kireçleme	78	11.3
Siyatik	61	8.8
Cilt hastalıkları	38	5.5
Kadın hastalıkları	40	5.8
Mafsal ağrıları	26	3.7
Böbrek hastalıkları	31	4.5
Kalp hastalıkları	18	2.6
Tansiyon yüksekliği	13	1.8
Safra kesesi	14	2
Nevralji	9	1.3
Solunum yolu hastalıkları	11	1.5

Tablo 10 - İçmece ve Maden Sularında Endikasyon Cetveli

	İçmece		Maden suyu		Toplam
	Frekans	%	Frekans	%	
Mide ve bağırsak	80	20.4	18	9.6	98
Taş düşürücü	118	30.2	21	11.2	139
Bağırsak parazitleri	90	23	2	1	92
Hazımsızlık	21	5.3	128	68.8	149
Safra yolları hastalıkları	51	13	11	5.9	62
İdrar yolu hastalıkları	22	5.6	6	3.2	28
$\chi^2 : 267.04 \ P < 0.001$ Fark: önemli					433

arasında kullanım yönünden büyük bir fark görülmemekte ancak maden suyu kullanımında kadın erkek arasındaki ilişki önemlidir (Tablo 1). Yani erkeklerin maden suyunu daha fazla kullandığı ortaya çıkmaktadır. Eğitim düzeyi ile şifalı suların kullanımı arasında da önemli bir fark görülmektedir (Tablo 3). Yani eğitim düzeyi düştükçe şifalı suları kullanma oranı daha fazla, eğitim düzeyi yüksek olanların kullanma oranı ise daha azdır.

Anket sonuçları ve χ^2 testi bize kaplıca, içmece ve maden sularından şifa bulma oranının yüksek olduğunu yani bunlar arasında olumlu bir ilişkinin varlığını göstermektedir (Tablo 4). Şifalı sulardan yararlanma süresi ile kür tekniği açısından da

farkın önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Tablo 6, 7, 8). Halk genellikle kaplıca tedavisini 10-15 gün, içme tedavisini 3 gün olarak yapmaktadır. Fakat bu sürenin tedavide büyük bir önemi yoktur. Genellikle 3 veya 4 haftalık kürler en uygun tedavi süresidir (17). Ülkemizde kaplıca tedavisi söylenildiği zaman mümkün olduğu kadar sıcak suya girmek, içinde dayanıldığı kadar durmak ve bunu birkaç kez tekrarlamak, içmelerde ise kalındığı süre içinde mümkün olduğu kadar çok içmek adet olmuştur. Oysa banyolar günde bir defa hastanın durumuna göre gün aşırı veya haftada 3 defa düzenlenmelidir (17). İçme kürleri genellikle operatif olarak günde 3 defa 150 cc olarak içilir. Ancak böbrek taşlarında 2 lt. su yüklemeleri

yapılabilir (17). Bu uygulamalar halkın bu konuda bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Bu nedenle halkın bilinçlendirilmesi ve bu tedavilerin doktor kontrolü altında yapılması gerekmektedir. X^2 testine göre şifalı suların uygulandığı hastalıklar arasındaki ilişki kuvvetlidir (Tablo 9, 10). Halk arasında kaplıçalardan en fazla romatizma tedavisi için faydalanılmakta, içmecelerde en fazla taş düşürücü ve bağırsak parazitlerine karşı, maden sularında ise en fazla hazımsızlık tedavisi için yararlanılmaktadır.

Bu araştırma kaplıca tedavisinin günümüzde etkinliğini ortaya koymaktadır. Kaplıca kürleri ilaç tedavisinin yerini alamadığı gibi, ilaç tedavisi de kaplıca tedavisinin yerini almamıştır. Kaplıca tedavisinin endikasyonları çeşitli ilaç tedavileri gibi bazen değerini kaybeder bazen de kıymetlenir. Bu şifalı sular, hastalıklar ile mücadele önemli bir rol oynayarak işgücü kaybını ve turizm açısından ekonomik zararları azaltabilir (4). Bir kaplıca kürü hastanın 3 hafta kalması prensibi gözönüne alınacak olursa iç ve dış turizm açısından da ne kadar gelir sağlayacağı ortaya çıkmaktadır. Kaplıçalara önem veren ülkelerin bu sayede ne kadar gelir elde ettikleri meydandadır. Ülkemizdeki şifalı suların potansiyeli karşısında mevcut tesislerin ne kadar yetersiz kaldığını görmekteyiz. Bunun doğurduğu maddi kayıpları görmemek elde değil. Bugün hemen her yerde ülkemizin şifalı sular yönünden zengin kaynaklara sahip olduğu hatta dünyanın zengin yerlerinden biri olduğu söylenmekte ve yazılmaktadır. Ancak Türkiye'deki

mevcut şifalı suların büyük bir kısmı bakımsız ve ilk yapıldığı günkü kadar ilkel durumda bulunmaktadır. Belirli birkaç kaplıca dışında hekim kontrolüne rastlanmadığı gibi modern bir kaplıca anlayışından da yoksundur.

Hekim kontrolünden yoksun yapılan kaplıca kürleri ve alınan sonuçlar kaplıca tedavisinin ülkemizdeki düzeyini göstermektedir. Halkın yeteri kadar eğitilmemesi devletin de yeterince ilgilenmemesi bu doğal kaynaklarımızın bilimsel yöntemlerden yoksun olarak işletilmesine neden olmaktadır. Oysa şifalı sularımız tıbbi yöntemlerle değerlendirilmesi, toplum sağlığı açısından olduğu kadar sağlık turizmi yönünden de büyük yarar sağlayacağı bir gerçektir.

KAYNAKLAR

1. Çağlar, K.Ö., Türkiye Maden Suları ve Kaplıcaları, Fasikül 1, 3, 4, Ankara, 1947.
2. Avşaroğlu, M., Türkiye Kaplıcaları ve İçmeleri Klavuzu, Güneş Matbaası, 11, Ankara, 1968.
3. Dirisu, N.Ş., İdroloji, İçme ve Kaplıca Tedavisi, Akın Matbaası, 7, Ankara, 1952.
4. Özbey, S., Şifalı Sularımız, Yurt Haber Ajansı Yayını, Çağ Matbaası, 2, Ankara, 1979.
5. Kanan, E., "Maden Suları ve Radyoaktivite", Medikal Terapotik Hidro-Klimatoloji Yıllığı, 49, 1973.
6. Yenil, O., "Kaplıca Tedavisinin Bugünkü Değeri", Medikal Terapotik Hidro-Klimatoloji Yıllığı, 102, 1968.

7. Yenal, O., **Hidroloji**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1960.

8. Özer, N., "Atatürk'ün 100'üncü Doğum Yılı'nın Bilimsel Anlayışı ile Kaplıca Tedavisinin Tıbbi Ekolojideki Yeri", **Tıbbi Ekoloji ve Hidro-Klimatoloji Dergisi** (Özel Sayı), Ünal Matbaası, 6, 7, İstanbul, 1981.

9. Yenal, O., "Halk Sağlığında Kaplıca Tedavisinin Yeri", **Medikal Terapotik Hidro-Klimatoloji Yıllığı**, 64, 1962.

10. Şehsuvaroğlu, B., "Anatolian Thermal Baths and Seljuks Turks", **Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni**, 235: 28, 30, 1961.

11. Ünver, S., Fehmi, H., **Selçuk Türkleri Zamanında Anadolu Kaplıcaları**, Kader Matbaası, İstanbul, 1934.

12. Şehsuvaroğlu, B., "Anadolu Kaplıcaları ve Selçuklular", **İst. Tıp.**

Fak. Mec. 20, 202, 1957.

13. Ünver, S., "Selçuklular Zamanında ve Sonra Anadolu Kaplıcaları Tarihi", **Burhaneddin Matbaası**, 3, 1939.

14. Reman, R., **Şifalı Su Kullanmak İlmî, Balneoloji ve Şifalı Kaynaklarımız**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1942.

15. Çeğirge, N., **Türk Hamamlarının Kaplıca Tedavisindeki Yeri ve Önemi**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Genel Müdürlüğü, 3, Ankara, 1977.

16. Sümbüloğlu, K., **Sağlık Araştırma Teknikleri ve İstatistik**, Çağ Matbaası, Ankara, 1978.

17. Özer, N., **Yalova Kaplıcalarının Tarihsel Gelişimi, Doğal Özellikleri Tıbbi Değerlendirilmesi**, İst. Tıp. Fak. Tıbbi Ekoloji ve Hidro-Klimatoloji Birimi, 28, İstanbul, 1981.